

Naprostá individualita či nerozdělitelný celek

ÚVOD

V západní kultuře je kladen vysoký důraz na práva jednotlivce. Princip svobody slova a práva sebeurčení je včleněn do demokratických politických systémů Severní Ameriky a západní Evropy. Tento princip je pro nás natolik samozřejmý, že se jím zřídka kdy zaobíráme. Tato zaměřenost na potřeby a touhy jednotlivce má však za následek sobeckost, která je zároveň výhodou i nevýhodou. Je výhodou, protože se díky ní lidstvo vydalo na objevné putování vesmírem, který je v každém z nás, ale sobeckost je také nevýhodou, která zapříčinila, že sami sebe stavíme nad vesmír, jehož jsme součástí.

Mnozí vědci a filozofové jsou přesvědčeni, že budoucí vývoj bude záležet na naší schopnosti rozpoznat a přijmout fakt, že svoboda a nezávislost každého jedince je relativní, nikoli absolutní stav. My jako lidstvo jsme velmi hrdí na kontrolu a usměrňování určitých aspektů našeho prostředí. Stále však platí, že v důsledku jsme stejně na tomto prostředí životně závislí, neboť jsme jeho součástí. Právě vědecké poznatky o hlubokém poutu spojujícím přírodní úkazy patří mezi nejzajímavější témata vědeckého výzkumu posledních 50 let. Stručně a jasně, všechny prvky přírody jsou na sobě vzájemně závislé.

VZTAHY V PŘÍRODĚ

Tento poznatek má významný vliv na rozvoj lidského poznání, protože naznačuje, že nejdůležitějším aspektem světa nejsou jednotlivé části přírody, nýbrž vztahy v jejím rámci. Protože

části jsou definovány vztahy a žádná jednotlivá část nemůže existovat nezávisle na ostatních částech¹. Svět si je tak možné představit jako mnohastupňové vrstvy, začínající subatomickým stupněm a postupně se rozšiřující v celistvosti směrem nahoru. Například elektrony se shlukují a vytváří atomy, atomy vytváří molekuly, molekuly vytváří orgány, orgány vytváří orgánové soustavy, orgánové soustavy vytváří zvířata a lidi.

PŘELOM TRADICE

V posledních letech² byly tyto systémy detailně zkoumány, a dokonce vytvořily pevný základ pro novou disciplínu zvanou „systémová teorie“³. Tyto myšlenky ale nejsou dosud v širší míře pochopeny. Část této obtížnosti je odvozena od faktu, že systémová teorie představuje zásadní přelom v tradičních analytických postupech, které byly oblíbené již od dob průkopnické práce Isaaca Newtona a René Descarta. Tyto postupy předpokládají, že je možné porozumět všem aspektům jakéhokoli komplikovaného jevu „rozkladem“ tohoto jevu na jeho části.

Proces zjednodušování přírody na postupně menší části (tento proces je známý pod pojmem „redukcionismus“) v běžném životě velmi dobře funguje. Zásoba vědomostí se rozšiřuje se zvyšující se mírou rozdílnosti, a proces je tedy uspokojivý. Ve dvacátých letech minulého století však fyzikové zjistili, že je tento proces nepoužitelný na úrovni subatomické⁴. Významným objevem byl fakt, že elektrony neexistují s jistotou na daných místech a v určitých okamžicích se nechovají předpokladatelně⁵. Jinými slovy šlo o kritickou úroveň, kde mizely „jistoty“ a kde se systém „základních kamenů“ ukázal být neplatný.

Praktickým řešením problému byl krok zpět a nové definice vlastností elektronů, které platily jak pro nejistotu nepozorovaného stavu existence, tak pro jistotu pozorovaného stavu. Vznikla tedy hypotéza, že elektrony mají dvojí povahu. Zaprvé, chování jednotlivého elektronu se nedalo předpovědět se zárukou jakékoli jistoty, a zadruhé se chování skupiny elektronů dalo předvídat s velkou jistotou. Řešení⁶ tedy tkvělo v matematice teorie pravděpodobnosti, kdy velké množství nepravděpodobností tvoří pravděpodobnost⁷. Teorie pravděpodobnosti může například se 100% jistotou vymežit poločas rozpadu jakékoli radioaktivní látky⁸, přestože okamžik v čase, kdy se rozpadne jeden konkrétní radioaktivní atom, je naprosto nepředvídatelný.

KONCEPČNÍ REVOLUCE

Hledání základních kamenů v přírodě bude jistě nadále pokračovat⁹, Objevy nové fyziky (jak je nazývána, přestože je starší než půl století) vytváří významné strukturální změny v přírodních a sociálních vědách¹⁰. Každá disciplína musí nutně přijmout dvě příbuzné myšlenky:

- „celek“ není jen aritmetickým součtem jeho jednotlivých „částí“,
- každá „část“ má tendenci být jak sama o sobě, tak součástí většího celku.

PROBLÉM S MOTIVACÍ

V sociálních vědách tyto změny směřují k revoluci v našem vnímání lidského chování. Například v ekonomii spočíval tradiční přístup v předpokladu, že vzorce chování lidských bytostí jsou zásadně mechanické. Tento předpoklad je založen z části na sebezpozorování a z části na výzkumu. I nejzákladnější stupeň sebeanalýzy odkryje fakt, že naše chování do velké míry zahrnuje automatickou reakci na konkrétní stimul. A zadruhé se statistická analýza dá také použít k poukázání na to, že skupiny lidí mají tendenci na daný stimul reagovat předvídatelně. A z toho lze snadno odvodit, že chování jednotlivců je zásadně mechanické, a toto odvození použít jako základnu pro ekonomickou analýzu a předpověď.

Je rozhodně pravda, že naše chování je z velké části mechanické. Zčásti je to ovlivněno základními biologickými a „sociálními“ pudy, které jsou společné pro mnoho druhů obývajících tuto planetu. Antropologové, jako je Desmond Morris¹¹, dokázali identifikovat velké množství paralel mezi chováním lidí a zvířat. Mechanické chování závisí také na způsobu vytváření zvyklostí, který je součástí lidského podvědomí. Protože minulost každého člověka se liší, bude mít také každý člověk do jisté, byť sebemenší míry, odlišné zvyklosti. To ale zanechává nesrovnalosti v teorii navyklého chování jednotlivce a předvídatelného chování skupiny.

Je nutné poznamenat ještě jednu kritiku. A tou je, že lidské bytosti mají druh povědomí, které určitým způsobem přesahuje automatické chování. Jak upozoroval Fritz Schumacher¹², struktura žijících organismů vykazuje pokrok ve zvyšující se složitosti a moci: rostliny mají život, zvířata mají život a vědomí a lidé mají život, vědomí a uvědomění. Uvědomění zde znamená schopnost být si vědom vlastní existence¹³ a umožňuje jednotlivci volbu různě reagovat na dané situace. Uvědomělá rozhodnutí se osobami zvenčí nedají předpovědět. Ani není důvod věřit, že rozhodnutí jednoho člověka bude stejné jako rozhodnutí jiného člověka. Velmi jednoduchým příkladem je situace, kdy jeden člověk dostane obrovskou částku peněz a pro druhého člověka je velmi obtížné přesně předpovědět, jak budou peníze využity. Tento člověk je může šetřit, utrácet, půjčit, někomu darovat či zničit.

DVOJÍ POVAHA MOTIVACE

Ekonomové měli v úmyslu ignorovat nekonzistenci mezi různorodostí jednotlivců a souladem skupiny, a to ze dvou důvodů. Zaprvé je častým argumentem, že hypotézy určité teorie jsou méně důležité, než závěry této teorie¹⁴. Přestože toto tvrzení může být za určitých okolností pravdivé¹⁵, v žádném případě není vždy správné. Hypotézy jsou až příliš často odrazem předpojatých názorů na svět. Druhý, a pravděpodobně důležitější důvod, je, že ekonomičtí teoretici chtěli odolat myšlence, že existuje paradox. Důvodem se zdá být fakt, že paradox zosobňuje velmi reálnou hrozbu pro logickou strukturu moderní ekonomické teorie (tímto bodem se hlouběji zabírá kapitola 6).

Řešení této dichotomie mezi různorodostí jedinců a souladem skupiny tkví v konceptu duality vlastností srovnatelným s průměrem se subatomickými jevy. Lidé mají jak schopnost být jedinci, tak tendenci patřit do skupin. Výsledná směs těchto dvou vlastností se s postupem času liší v závislosti na okolnostech. Člověk může být někdy jedinečný, zatímco jindy se stejný člověk podrobí pozorovaným či vnuceným vzorcům chování skupiny. Zásadním rozdílem mezi těmito dvěma okolnostmi je míra, do které daný člověk přijímá hodnotový systém ostatních lidí, čímž se omezuje jeho vlastní manévrovací prostor.

ZÁVĚR

Myšlenka, že motivace je dvojí povahy, představuje významný objev v našem chápání lidského chování. Každý jedinec má současně sklon k jedinečnosti s ojedinělým „osobním“ názorem na svět a sklon patřit do skupin. Individuální chování se na rozdíl od chování skupiny nedá snadno předpovědět. Tato dvojí povaha charakteru je pro naši analýzu chování investora na burze klíčová.

POZNÁMKY

1. Propojení přírody je tak silné, že je někdy velmi obtížné rozpoznat, kde která „část“ struktury začíná či kde který „celek“ končí. Viz Bohm, David (1980) *Wholeness and the Implicate Order*, Routledge & Kegan Paul, London.
2. Viz např. Jantsch, Erich (1980) *The Self-organizing Universe*, Pergamon, Oxford.
3. Viz kapitulu 4.
4. Poznatky nové fyziky jsou vskutku pozoruhodné. Čtenářům zajímavým se o toto téma doporučuji např. Zukav, Gary (1979) *The Dancing Wu Li Masters*, William Morrow, New York.
5. Elektronky můžeme vnímat jako velmi abstraktní balíčky energie, které jsou dvojí povahy: někdy přijmou za vlastní charakteristiku jednotlivého celku, ale jindy přijmou za vlastní charakteristiku netlumené vlny.
6. Heisenberg, Werner (1971) *Physics and Beyond*, Allen & Unwin, London.
7. Tuto myšlenku skvěle popsal Arthur Koestler (1978) v knize *Janus: A summing up*, Hutchinson, London.
8. Poločas rozpadu látky je čas potřebný pro rozpad poloviny atomů v látce.
9. Hledání základních stavebních kamenů hmoty je v poslední době zaměřeno na menší jevy, tzv. „kvarky“. I pokud bychom ale ignorovali problémy spojené s identitou elektronů, není jisté, že bude tento koncept potvrzen. Viz např. Hawking, Stephen W. (1988) *A Brief History of Time*, Transworld Publishers, London.
10. Capra, Fritjof (1982) *Bod zvratu*, Argo, Praha.
11. Morris, Desmond (1967) *The Naked Ape*, Jonathan Cape, London.
12. Schumacher, E. F. (1977) *A Guide for the Perplexed*, Jonathan Cape, London.
13. Pojem „uvědomění“ se dá použít v širším slova smyslu, kdy zahrnuje všechny prvky umožňující lidské mysli vytvářet si vnitřní svět, který reflektuje vnější „realitu“.
14. Viz např. Friedman, Milton (1953) *Essays in Positive Economics*, University of Chicago Press, Chicago.

15. Argument, že hypotézy nejsou tak důležité, jako závěry (či předpovědi) určitého modelu, má určitou hodnotu pod dvěma podmínkami. Je přijatelný, pokud hypotézy mají neutralizovat zásahy z vnějšku. Tak je možné analyzovat reakci různých proměnných na změny i v omezeném počtu jiných proměnných, s udržení neměnicích se vnějších vlivů. Daný argument je rovněž přijatelný za předpokladu, že hypotézy jednoduše potvrzují „pravdivost“ předešlého výzkumu. Pokud jsou ale hypotézy použité k neutralizaci komplikací v rámci konkrétního systému, protože jak vyplývá z definice, tyto komplikace jsou součástí systému, dochází k závažným filozofickým problémům.